

ความเป็นมาของปัญหา

ความกึกเรื่องครูและศิษย์มีมาแต่สมัยพระเวท ตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ฤคเวท อันเป็นคัมภีร์เก่าแก่ที่สุดของอินเดียว่า "เมื่อกบฏหนึ่งประสานเสียงร้องกับกบฏอื่น ๆ นั้น ก็เป็นเช่นเดียวกับศิษย์ของตามคำของครู"¹ และข้อความอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า "ชายหนุ่มผู้สวมเสื้อผ้าอย่างดี และมีคนแวดล้อมโศมาแล้ว เขาจะเป็นผู้รุ่งเรืองมากยิ่งขึ้น เหนือกว่าผู้เฉื่อยฉิววอดฉาด มีความกึก และมีใจรักดีในทวยเทพจะสนับสนุนเขา"² นอกจากนี้ยังมีข้อความที่กล่าวถึงศิษย์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของทวยเทพ ดังข้อความกล่าวว่า "พรหมจารีห้องเที่ยวไปเพื่อทำงาน เขาเป็นส่วนหนึ่งของทวยเทพ พระฤคหัตสมศีทรวงไค้ชยาภิเษวาระเขา เสนอหนึ่งทวยเทพไค้ทพิที่พระโสมทรงนำมาให้"³

¹RV.VII.103.5.

yadesāmanyō anyasya vācam śaktasyeva vadati śikṣamānaḥ //

²RV.III.8.4.

yuvā suvāsāḥ parivīta āgātsa u śreyānbhavati jāyamānaḥ /
tam dhīrāsāḥ kavaya unnayanti svādhyo manasā devayantaḥ //

³RV.X.109.5.

brahmacārī carati veviśadviśaḥ sa devānām bhavatyekamaṅgam /
tena jāyāmanvavindadbrhaspatih somena nītām juhvam

na devāḥ //

ในคัมภีร์อถรรพเทท ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แก่งหลังคัมภีร์ฤคเวท มีข้อความที่เกี่ยวกับ
ครูและศิษย์มากขึ้น โดยกล่าวถึง อาจารย์กระทำให้สวรรค์และโลกนี้กว้างและลึก
เป็นแผ่นดินและฟ้า พรหมจารีรักษาแผ่นดินและฟ้าไว้ด้วยทมะ ทวยเทพรวมเป็นน้ำหนึ่ง
ใจเดียวกันในศิวพรหมจารีนั้น พรหมจารีเป็นคนแรกที่น่าโลกนี้และสวรรค์มา ประหนึ่ง
ว่านำมาซึ่งภิกษา เมื่อกระทำโลกและสวรรค์ให้เป็นไม้พื้นสองท่อนแล้วเขาก็ชูขาขวางขวาง
สิ่งมีชีวิตทั้งหมดอาศัยอยู่บนโลกและสวรรค์นี้¹ นอกจากนี้ยังมีข้อความกล่าวถึงพรหมจารี
ห้องเหี่ยวอย่างรวดเร็วกว่าสวรรค์และโลก เขาทรงโลกและสวรรค์ไว้และปกป้อง
คุ้มครองอาจารย์ด้วยทมะ² สัตว์ทั้งหลายที่อยู่บนโลก บนสวรรค์ ในป่า ในหมู่บ้าน

¹AV.XI.5.8-9.

ācāryastataksa nabhasī ubhe ime urvī gambhīre pṛthivīm
divam ca /

te rakṣati tapasā brahmacārī tasmin devāḥ sammanaso
bhavanti //8//

imāṃ bhūmim pṛthivīm brahmacārī bhikṣāmā jabhāra prathamam
divam ca /

te kṛtvā samidhāvupāste tayorārpitā bhuvanāni visvā //9//

²AV.XI.5.1.

brahmacārīṣṇamśocarati rodasī ubhe tasmin devāḥ sammanaso
bhavanti /

sa dādḥāra pṛthivīm divam ca sa ācāryam tapasā pipartī //

ทั้งที่มีปีกและไม่มีปีก ล้วนเกิดจากพรหมจารีทั้งสิ้น¹ เมื่อสร้างสิ่งเหล่านี้แล้ว พรหมจารีจะบินเข้าเพ็ญขณะบนพื้นผิวทะเล เขาผู้มีผิวสีน้ำตาลอมแดงและทำพิธีสโนอันแล้วจะมีรัศมีเจกจำบนโลก² ในคัมภีร์เดียวกันนี้มีข้อความสำคัญตอนหนึ่งกล่าวว่า "อาจารย์ผู้รับพรหมจารีเป็นศิษย์ จะกระทำให้เขาเป็นลูกอ่อนภายในครรภ์ และจะอุ้มท้องอยู่เป็นเวลาสามราตรี หวยเทพจะมาเยี่ยมเยือนเพื่ออุทิศพรหมจารีผู้นั้น ผู้เกิดแล้ว"³

ในคัมภีร์พราหมณะอันเป็นคัมภีร์รุ่นหลังคัมภีร์อถรรพเวทได้กล่าวถึงเรื่องศฤงคารที่ศิษย์ทอดธุระไปจากความไ้ที่ว่า ผู้ทองการจะศึกษาพระเวทได้เข้ามาหากศฤงคาร และกล่าวขอ

¹AV.XI.5.21.

pārthivā divyāḥ pasava āraṇyā grāmāśca ye /
apaksāḥ paksinaśca ye te jātā brahmacāriṇaḥ //

²AV.XI.5.26.

tāni kalpad brahmacārī salilasya pṛsthe tapotiṣṭhat
tapyamānaḥ samudre /
sa snāto babhrūḥ pingalaḥ pṛthivyām bahu rocate //

³AV.XI.5.3.

ācārya upanayamāno brahmacāriṇaṃ kṛṇute garbhamantaḥ /
tam rātristrisa udare bibharti tam jātam draṣṭumabhisamyanti
devāḥ //

เป็นศิษย์ หลังจากนั้น ครูจึงเมื่อศิษย์พร้อมทั้งกล่าวให้พร และฝากเขาให้อยู่ในความคุ้มครอง
 ของเทพเจ้าทั้งหลาย ท่อมาก็สั่งให้คัมภีร์ ทำงานในบ้านของครู กอบุญแลไฟก็เกิดขึ้น
 ไม่นอนหลับในเวลากลางวัน แล้วให้เรียนบทสวดสวาทวีร โดยครูจะต้องสอนพรหมณ์หมู่
 หันทีในวันที่ยี่สิบห้าเป็นศิษย์ ครูให้ศิษย์กล่าวคำประพันธ์ตามที่ละบาท ทีละครึ่งบท และ
 กล่าวบททั้งบท ผู้เป็นศิษย์จะต้องไม่คัมภีร์นี้ ...¹ สมัยก่อนเมื่อเป็นพรหมจารีแล้ว
 จะต้องอยู่ในสำนักของครูถึงหนึ่งปีจึงจะได้เรียนบทสวดสวาทวีร ท่อมาก็ให้เรียนเมื่อครบ
 หกเดือน และต่อมาอีกก็ให้เรียนในวันที่ยี่สิบสี่ ในวันที่สิบสอง และในวันที่สาม ...²

ในคัมภีร์อุปนิษัท เรื่องราวเกี่ยวกับครูและศิษย์มีกล่าวไว้ชัดเจนมากขึ้น ผู้ที่
 เป็นครูในยุคนี้มีฐานะเทียบเท่ากับเทพเจ้า ดังข้อความที่กล่าวไว้ว่า "ความภักดีอันมั่นคง
 ของบุคคลใด มีต่อเทวะฉันใด ควรมีในครูฉันนั้น เพราะคำสอนทั้งหลายที่มีประโยชน์ของ
 ครูนั้นประกาศเพื่อมหาชน"³

¹ดูรายละเอียดใน SB.XI.5.4.1-5, 12, 15-18.

ดูภาคผนวก ก. และ ง. หน้า 108-110, 124-126 ตามลำดับ

²ibid.XI.5.4.6-11.

ดูภาคผนวก ก.และ ง. หน้า 109, 125-126 ตามลำดับ

³SvetUp.VI.23.

yasya deve parā bhaktiryathā deve tathā gurāu /

tasyāite kathitāḥ hyarthāḥ prakṣante mahātmanah //

ในทศทวารวคฺยกะอุปนิษิต มีข้อความกล่าวถึงพระประชาบดีว่า พระองค์มีศิษย์ สามจำพวกคือ หวยเทท, มนุษย์ และอสูร ทั้งสามจำพวกนี้ถือว่าเป็นลูกพระประชาบดี¹ แต่ในมฤตยกะอุปนิษิต มีข้อความเกี่ยวกับครูรับศิษย์เข้ามาอยู่ในสำนักว่า "บุคคลผู้มีหินอยู่ในมือ หึงเข้ามาหาครู ผู้เป็นโศครทริยะ* ผู้มั่นคงในพระเวท เพื่อเรียนเอาความรู้นั้น"²

ฉานโทกยะอุปนิษิต มีข้อความว่า "บิดาควรสอนพระเวทแก่บุตรคนโตหรือแก่ ศิษย์ผู้มีความเหมาะสมเท่านั้น"³ นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงเรื่องราวของเศวตเกตุ

¹Br Ār Up.V.2.1.

trayah prajāpatyāḥ prajāpatāu pitari brahmacaryamūsurdevā
manuṣyā asurā usitvā brahmacarya devā ūcuḥ /

*โศครทริยะ คือพรานหมณูพระเวทหนึ่งสาขา รู้องค์ประกอบในการศึกษาพระเวท หึ่งหกอย่าง และเป็นผู้ประกอบหน้าที่ของพรานหมณูทั้งหกประการ (P.V.Kane 1974 : 131)

²MundUp.I.2.12.

tad vijñānārtham sa gurum evābhigacchet samit-pāniḥ
śretriyam brahma-niṣṭham /

³ChUp.III.11.5.

idam vā tajjyesthāya putrāya pitā brahma prabrūyāt-
pranāyyāya vāntevāsine /

ฮารุณะผู้ซึ่งเข้าไปในที่ประชุมในแคว้นมิถุจาละของนครทริยัประวาทนะและถูกถามว่า
ได้รับความรู้มาจากนิคาไซหรือไม่ เขาคอบว่า "ใช่"¹

ข้อมูลจากคัมภีร์ต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่าเค้าความคิดเกี่ยวกับครูและศิษย์
ได้มีมานานแล้ว แต่ยังคงระจึกกระจายกันอยู่

คัมภีร์ธรรมศาสตร์ฉบับต่าง ๆ มีมานวธรรมศาสตร์เป็นต้น อันถือว่าเป็นบันทึกที่
สำคัญที่สุดของสังคมอินเดียโบราณในยุคที่พราหมณ์มีอำนาจสูงสูดนั้น² ส่วนหนึ่งได้บันทึก
เรื่องราวเกี่ยวกับพราหมณ์ในค่านความเป็นครูและความสัมพันธ์ที่มีต่อศิษย์ไว้เป็นอันมาก
พราหมณ์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในทางสร้างสรรค์และชำระวัฒนธรรมของอินเดียไว้ และเป็น

¹ChUp.V.3.1.

śvetaketuḥ hāruneyah pañcālānāṃ samitīm eyāya, tam ha
pravāhano jāivaliḥ ūvāca : kumāra anu tvāsisat piteti; a nuhi,
bhagava iti /

²A.L.Basham, The Wonder That Was India (Calcutta : Rupa & Co.,
1971), p. 141.

A. Berriedale Keith, A History of Sanskrit Literature
(Oxford : The Clarendon Press, 1928), p. 439.

John Dewson, A Classical Dictionary of Hindu Mythology
and Religion, Geography, History and Literature (London :
Trübner & Co., 1987), p. 201.

Albrecht Weber, The History of Indian Literature
(London : Kegan Paul, Trench, Trübner, 1892), p. 276.

ผู้มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมของไทยมาแต่สมัยโบราณ ในฐานะผู้ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ¹ แต่ทำหน้าที่อื่นแท้จริงของพราหมณ์คือการเป็นครู ซึ่งไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายในเมืองไทย เหมือนหน้าที่ในการประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ คัมภีร์ธรรมศาสตร์จึงนับว่าเป็นหลักฐานสำคัญที่น่าสนใจ ควรแก่การศึกษาวิเคราะห์วิจัยในส่วนที่เกี่ยวกับครูและศิษย์ให้แจ่มแจ้ง เพื่อประโยชน์ในการศึกษาวัฒนธรรมของไทยในก้านชนมประเทศที่เกี่ยวกับพราหมณ์ให้ชัดเจน และกว้างขวางยิ่งขึ้น

อนึ่ง เรื่องราวของครูที่ให้การศึกษาศิษย์ของไทยในสมัยโบราณ มีลักษณะ บางประการที่แสดงให้เห็นว่า น่าจะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ธรรมศาสตร์ ตอนที่ว่าด้วยหน้าที่ ของครูและความสัมพันธ์กับศิษย์ ทั้งนี้เพราะคัมภีร์ธรรมศาสตร์เป็นที่รู้จักแพร่หลายใน ประเทศต่าง ๆ แถบเอเชียอาคเนย์มาช้านานแล้ว โดยเฉพาะประเทศไทย² ดังนี้

¹ คีตกฤษี ปราโมช และคนอื่น ๆ , "ภูมิหลัง" ใน ลักษณะไทย เล่ม 1, หน้า 17, ม.ร.ว. คีตกฤษี ปราโมช และคนอื่น ๆ, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2525.

² V. Raghavan, The Indian Heritage 3d ed. (Bangalore : W.Q. Judge Press, 1963), p. 320.

Keith, A History of Sanskrit Literature, p. 445.

วราภรณ์ จีรวาณิช "พิธีอุปนัยน์ในอินเดียโบราณ" วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2522, หน้า 2

จึงควรจะศึกษาวิเคราะห์ระบบการถ่ายทอดวิชาความรู้ของพระราชมณเฑาะ์กษัตริย์ตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ว่ามีลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่างกันกับระบบการสอนของไทยในสมัยโบราณอย่างไร

วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สถานการณ์ภาพของพระราชมณเฑาะ์ในค่านความเป็นครู ความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ฉบับต่าง ๆ และเพื่อทำความเข้าใจในเรื่องของพระราชมณเฑาะ์ตามคัมภีร์ธรรมศาสตร์ว่าบทบาทในการสั่งสอนวิชาความรู้มีระบบอย่างไร มีความคล้ายคลึงและแตกต่างกันกับระบบการสอนของไทยในสมัยโบราณอย่างไร

ในการศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยหลักฐานและข้อมูลชั้นต้นที่เป็นภาษาสันสกฤตจากคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์, อาบิษติคัมภีร์ธรรมศาสตร์, เคาทมธรรมศาสตร์, วาสิษฐธรรมศาสตร์ และชาฎยวอลกยสมฤติ ข้อมูลชั้นรองได้จากคัมภีร์นารทสมฤติ, วินยสมฤติ, เพาชายนธรรมสูตร ตลอดจนเอกสารต่าง ๆ ซึ่งเชื่อถือได้ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ มาเรียบเรียงไว้ด้วย

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ธรรมศาสตร์ฉบับต่าง ๆ ที่เป็นภาษาสันสกฤต ตลอดจนตำราและเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ แหล่งข้อมูลที่ได้นั้นเป็นภาษาไทยโดยวิธีแปลเอาความ วิเคราะห์ข้อมูล แล้วสรุปผลการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยนี้

ผลจากการวิจัยเรื่องนี้จะทำให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของครู ความเป็นอยู่ ความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ ตลอดจนข้อปฏิบัติของครูและศิษย์ที่มีต่อกันตามข้อมูลที่ได้

จากคัมภีร์ธรรมศาสตร์ฉบับต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิธีการประสิทธิ์ประสาทความรู้และการอบรมคือธรรม ตลอดจนการอบรมจริยธรรมในอินเดียสมัยโบราณ งานวิจัยนี้อาจจะขยายความรู้ความเข้าใจในระบบการศึกษาของไทยสมัยโบราณเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิวัฒนาการทางการศึกษาของไทยที่มีมาคราบเท่าทุกวันนี้

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย